

Милан Ђенадић

Национална служба за запошљавање - Филијала Ваљево

КУЛТУРНА ПОЛИТИКА И МАНИФЕСТАЦИЈЕ ГРАДА ВАЉЕВА 1944-1975.

***Апстракт:** У тексту се свеобухватно, кроз сировођење културне политике и начин финансирања, разматра утицај идеологије на културу, као и хронолошки развој културе и културних услова у Ваљеву, од краја Другог светског рата, до позних 70-тих година 20. века. Дати су крајњи исходијаци за све услове културе и најзначајне манифестације по којима је град прекознаменит, са освртом на културне институције и манифестације последњих 20 година 20. века.*

УВОД

О културној политици и манифестацијама

Политичка контрола над друштвеним животом, се врши још од настанка цивилизованог друштва и државе. Велику улогу у развоју културе и стваралачког духа народа је поред државе имала црква, краљевски и кнежевски дворови, као и богати грађани. Тек развојем грађанства и либералних идеја почињу се јављати све већи захтеви за развијањем јавних културних служби и установа, а културне акције се окрећу све ширим слојевима публике.

Данас свака држава располаже великим бројем културних служби којима врши интервенције у култури и ствара све бројнију публику која упражњава културне садржаје. Културна политика представља свесно регулисање интереса у области културе, као и одлучивање о свим питањима везаним за културни развитак једног друштва.

На међународној конференцији о културној политици у Монаку одржаној, 1967. године, усвојена је дефиниција *културне политике*: „Под култур-

ном политиком се подразумева сума свесних и промишљених поступака, акција или одсуства акције у заједници чији је циљ да се задовоље извесне културне потребе преко оптималног коришћења свих физичких и људских потенцијала којима у одређеном тренутку располаже дата заједница.¹

Уочава се блиска корелација између економије и физичког благостања, са једне, и културе и културних активности, са друге стране.

Културну политику није могуће реализовати без одговарајуће демократске структуре и изграђеног демократског друштва. Међутим, оно што детерминише развој уопште, а самим тим и културни развој, су наслеђени обрасци, традиција, односно друштвено-политичке и економске околности које карактеришу дато друштво.

Манифестације у савременом културном животу означавају велике и значајне приредбе (културног, спортског или другог садржаја), свечане дочеке и поворке и скупове. Као основни циљ, културно-уметничких манифестација је вредновање и приказивање уметничких остварења насталих у одређеној средини и одређеном простору.

Културна политика од краја рата, 1944. до 1953.

Комунистичка партија Југославије је, у својим програмским документима (резолуцијама партијских конгреса), давала културно-просветним питањима изузетан значај, док су у стварности, промене у области културе и уметности биле много мање, али никако занемарљиве.² Основни задаци партије у области културе били су да се опишмени становништво и оспособи за разумевање једне сасвим нове идеје и усвајање нових вредности, изграђиваних у рату. У послератном периоду задаци партије су били, смањење неписмености, обавезно школовање, обнављање школа, образовање кадрова за остваривање задатака културне политике, обнављање културно-просветних установа (позоришта, музеја, библиотека...), обнављање радио дифузне мреже, оснивање и развијање радничких универзитета, ликвидирање власничких односа у културној делатности, сузбијање рада свих центара који би могли да служе окупљању опозиције сваке врсте, па и на пољу културе, организовање масовног културног рада, јачање рада актива агитатора по предузећима, издавање зидних и усмених новина, одржавање политичких предавања, упознавање радничке класе са оним што се у земљи издаје, популарисање добре књиге, стручних и уметничких часописа, активирање рада фолклорних и дилетантских група и сл., културно развијање села, подизање задружних домова, домова културе, читаоница, библиотека, биоскопа и других кул-

1 Бранко Прњат, *Политичка енциклопедија*, Рад, Београд 1988, стр. 886

2 Весна Ђукић Дојчиновић: *Транзиционе културне политике-конфузије и дилеме*, Задужбина Андрејевић, Београд, 2003, стр. 20

турних установа, приступање са више система идеолошком васпитању кадрова.³

Због централизованог руковођења, агитроп је представљао апарат који је директно подређен партији док су све остале културно-просветне установе и организације биле подређене њему.⁴

Финансирање културе било је буџетско. Наиме, месни народни одбори испостављали су своја потраживања среским народним одборима који су на њих могли да ставе примедбе пре него што их пошаљу вишим републичким и савезним органима, који на крају доносе одлуку о оправданости финансирања поднетог захтева. Овај извор финансирања културних потреба био једини, тј. нису постојали алтернативни извори финансирања.

Почетак демократизације у култури

Почетком педесетих година започиње тренд демократизације културе.⁵

Демократизација се развијала у два паралелна правца: један је још увек био под јаким државном и идеолошком контролом, али је други, креативнији, полако освајао уметничке слободе. Крајем шездесетих и почетком седамдестих, многе уметничке форме су добиле своје институције; основани су престижни међународни фестивали, као и велика мрежа општинских културних институција (домови културе, библиотеке и биоскопи). Наравно, у исто време многи уметници су кажњавани, а њихов рад забрањиван (филмови, позоришне представе и продукције, књге итд.), иако не у форми званично прокламоване политике, већ кроз политичке и идеолошке притиске.

То је било време највећих миграција из села у град, тако да је село остало без знатног броја становника које се масовно селило у приградска насеља и тамо стварало нови модел културе. На културну сцену је, дакле, ступила борба између народне, ниске, приземне културе у духу конкретне „мале“ традиције, чији је носилац сељак и сељаково емпиријско искуство, коме је стран сваки апстрактни садржај, и урбане, „високе“ културе.⁶

У овом периоду, Партија почиње да издваја огромна средства за изградњу културне инфраструктуре. Отвара се велики број културних центара, домова културе, радничких и народних универзитета, домова омладине, преко којих се култура приближавала већем броју заинтересованих. Партија је настојала да демократизује високу, елитну културу, и тако је учини доступном свим слојевима становништва.

3 Исто, н. д., стр. 20

4 Љубодраг Димић: *Агитроп Култура*, Рад, Београд 1988, стр. 50

5 Весна Ђукић Дојчиновић, н. д., стр. 23.

6 Исто, н. д., стр. 23

КУЛТУРНА ПОЛИТИКА ГРАДА ВАЉЕВА

Културна политика града, од краја рата 1944, до 1953.

За свеобухватно разумевање културне политике, неопходно је и упознавање са привредним, образовним и демографским стањем у Ваљеву.

Након завршетка рата општа ситуација у граду одсликавала је стање у целој земљи. Велика незапосленост, доминација пољопривредног становништва у односу на градско (3:1), општа неписменост и сиромаштво, основне су карактеристике, како Ваљева, тако и других градова, у Србији. У то време, формира се одељење рада које запошљава неквалификовану радну снагу са села у индустрију и привреду града. По селима се отварају задружни домови које је финансирало Министарство грађевина и Задружни савез. У њима се одвијао целокупан културни живот села.

Од 1949, почиње велики привредни препород града. Оснивају се велика предузећа која, у наредном периоду, постају градски гиганти и носиоци, како поривредног, тако и културног развоја града. Уочава се раст броја становника са чим расту потребе и захтеви, како социјалне, тако и културне природе. Касније, у предузећима се уводи самоуправљање, бирају се први управни органи и раднички савети.⁷

У граду је, 26. септембра 1944. године, основан **Културно-просветни одсек Окружног народноослободилачког одбора Ваљево**⁸, који је своју културно-просветну делатност обављао преко сектора: *Радио служба*, која је преко звучника на пијаци, пазарним данима, емитовала радио емисије одређеног политичког садржаја; *Техничка служба* за обавештавање и популаризовање НОБ-а, обављала је своју функцију преко плаката и адекватних парола; *Културна екипа* за организовање приредби; *Библиотека*, тада у припреми; и *Усмене новине* са циљем да упознају грађане са актуелним збивањима.

Дом културе је оспособљен за рад, оживеле су библиотека са читаоницом, шах секција, хор, оркестар. Отварани су домови културе и у већим местима ваљевског округа. Почео је да ради и биоскоп где су приказивани, поред домаћих, и енглески и амерички ратни журнали са вестима из земље и света.

Културно-просветни одсек је био подељен на одсеке за: народно просвећивање; школе; културу и просветну администрацију и персонал, а у скоро сваком месту Ваљевског округа, формиран су културно-просветни одбори са циљем што целовитијег спровођења културно-просветних задатака.⁹

7 Драгутин Бајић: *Времећлов Ваљева 1944-1984*, Ваљево, стр. 6

8 Снежана Радић: „Културно-просветне прилике у ваљевском округу 1944-1947“, Гласник МИАВ бр. 30, Историјски Архив Ваљево, Ваљево 1996, стр.187

9 Исто, стр.188

Делатност Одсека за народно просвећивање одвијала се кроз организовање: аналфабетских течајева, народне универзитете, књижнице и читаонице, припрема и давање приредби у извођењу културно-уметничких екипа, приказивање биоскопских представа и фискултуру. Најзначајнији и најсвеобухватнији посао било је сузбијање неписмености, јер је преко 70% сеоског становнишва било је неписмено¹⁰.

Народни универзитети и домови културе били су културно-образовна и политичка седишта који су се налазила у свим већим среским местима.

Одсек за народно просвећивање радио је на оснивању књижница, читаоница и набавци књига, од Министарства просвете, куповином и поклонима дародаваца. У намери да популаризује књигу, Министарство просвете организовало је културни вагон који је, крајем 1945. године, кренуо пругом, са покретном изложбом књига и слика и биоскопским представама.

Ваљево је добило и библиотеку са читаоницом коју је „издржавао“ Градски народни одбор.

Приредбе су имале за циљ културно-уметничко уздизање и разоноду народа. Програми су били разноврсни и пригодни, а њих су изводиле културно-уметничке екипе, као и учитељи са својим ученицима. У граду је било 7 таквих културно-уметничких екипа. Најјаче је било Културно-уметничко друштво „Абрашевић“ (тада Радничко-намештеничко културно-уметничко друштво „Абрашевић“).

При Просветном одељењу ОНО-а основан је одбор Друштва за културну сарадњу са СССР-ом, који је требало да допринесе учвршћивању односа Југославије и СССР-а. Одбор је одмах почео са организовањем почетних курсева руског језика.¹¹

Почетком 1946 године, Просветно одељење је вршило агитацију за окупљање глумачких талената, јер је тежило да, Ваљевско окружно дилетантско позориште, које је основано при Просветном одељењу, прерасте у професионално, тако да је, ОНО Ваљева донео решење да се оснује Окружно народно позориште у Ваљеву.

Министарство просвете пратило је и контролисало рад биоскопа, и износило примедбе на пропаганду филмова и услове у којима су биоскопске представе приказиване. Најзаступљенији су били филмови совјетске, америчке, енглеске, француске, чешке, па чак, и финске продукције. Домаћих филмова је било мало. Посећеност пројекцијама била је просечна, а „Суђење Дражи Михаиловићу“, ваљевски гимназијалци су колективно одгледали, у јесен 1946. године.

¹⁰ Исто, стр. 190

¹¹ Здравко Ранковић: *Ваљевски крај у XX веку*, ИП Колубара, Ваљево, 2002, стр. 90

Уредбом о војној цензури¹² ограничена је слобода у избору филмова за приказивање, у ваљевским биоскопима. Према овој уредби, цензури су, поред дневне и повремене штампе, књига, брошура и осталих публикација, подлегали и филмови, односно све оно што је увезено или издато у време окупације. За непоштовање ове уредбе следиле су казне, које су изрицали војни судови.

Радио служба вршила је пренос вести, по диктату из Београда, и хватала свакодневно извештаје из Москве и Лондона.

Градски комитет Народне омладине Југославије основао је, јануара 1953. године, Омладински универзитет у Ваљеву. Он је имао за задатак „да од омладине, младог поколења, створи праве и социјализму одане људе“.¹³ Као прве теме предавања биле су „Развитак омладинског покрета“, „Омладина и религија“...

У то време, одржавани су Сабори учитеља ваљевског краја, као манифестација просветних радника, где су размењивана искуства из рада у школи и ван ње. Ту су презентовани реферати о упутствима за васпитавање младих генерација са идејама „новог југословенског патротског социјализма“.¹⁴

Све време су одржавани идеолошки културни програми са мотивима из НОБ-а, улицама су мењани називи, а у граду су откривани споменици и бисте народним херојима, као симболима борбе за ослобођење.

Након завршетка рата, културни живот града био је у успону. Јавно информисање се унапређује, а осетно се побољшава образовни, стручни и општекултурни ниво становништва.

Ово је био период изграђивања нових вредности, начина живота и веровања на којима је почивао културни развој и културна политика града, након Другог светског рата. Оно што је оваква државна политика успела да оствари јесте да је описмењен велики део становника.

Почетак демократизације у култури града

Средином 1955. године, формиран су *Савети за школство и Савети за просвету и културу*¹⁵ Народног одбора среза Ваљево. Одређене су функције оба савета. Многи задаци и компетенције прешле су са републичких на среске и општинске савете за просвету и културу. Срески савети требало је да имају више саветодавни карактер, да пружају помоћ новим

12 Међуопштински историјски архив Ваљево (у даљем тексту: МИАВ), фонд: Окружни народни одбор Ваљево – Просветно одељење ОНО 1945, наредба команде места Ваљево – Одсек за војну цензуру, од 1. I 1945, кут. инв. бр. 2

13 Лист „Напред“, Ваљево, 23. јануар 1953, стр. 4

14 Исто, 10. април 1953, стр. 4

15 МИАВ, фонд: Скупштина среза Ваљево - Ваљево (1944-1967), у даљем тексту: НОС Ваљево, Записници седница већа НОС Ваљево 1954-1955, књ. инв. бр. 18

просветним органима при општинама и да прате рад општинских савета за просвету и културу, да координирају њихов рад са просветним установама. Просветни органи при општинама су имали за дужност да воде бригу о целокупном раду школа и других просветних установа на свом терену. Новина у задацима општинских савета за просвету и културу била је постављање, унапређење и правилна расподела кадра на свом терену. При свим културно-просветним установама требало је да се обавезно формирају одбори као гаранција за њихов успешан рад.

Овим организационим процесом, почела је фаза преласка са административног, на друштвено управљање. У центар пажње стављано је питање рада механизма друштвеног самоуправљања – механизма непосредне демократије у коме грађани одлучују о битним питањима социјалистичке изградње.¹⁶

Новим комуналним системом (формиране су општине као основне ћелије политичког и економског живота) у општинама су формиран разни органи, организације и удружења која су уз већу одговорност, самосталност и иницијативу решавали бројна питања, између осталог, и културно-просветног рада. Социјалитички савез је пратио рад других организација и органа друштвеног самоуправљања, пружао им помоћ и обезбеђивао контролу њиховог рада.

Десетогодишњим извештајем просвете и културе у Ваљевоу, 1955. године, дат је пресек стања у овом периоду. Буџети школа су, сваке године, теретили буџет Среза са преко 40% целокупног износа (у 1955. години, чак близу 50%).¹⁷ Упоредо са развојем школства израстале су и културно-просветне установе, како у граду, тако и на селу, оснивани су курсеви за описмињавање неписмених, курсеви за здравствено просвећивање и други облици васпитно-културне делатности.

У Ваљевоу је, крајем исте године, први пут, од стране Општинског одбора Социјалистичког савеза, формирана *Комисија за анализу културно-уметничког и просветног рада* у граду.¹⁸ Комисија је узимале одређена питања за анализу из којих се види да је културно-уметнички и просветни живот у Ваљевоу веома развијен. Постоји низ установа, организација, друштава и институција које развијају активности у том правцу. То су: Народно позориште, културно-уметничка друштва „Абрашевић“ (384 активна члана, хорска, драмска, фолклорна и музичка секција) и „Крушик“ (182 активна члана и 480 помажућа, затим хорска, музичка, литерарна, као и драмска

16 Лист „Напред“, 19. август 1955, стр. 4

17 МИАВ, НОС Ваљево, Записници седница већа НОС Ваљево 1955-1956, књ. инв. бр. 19; видети лист „Напред“, 23. септембар 1955, стр. 5

18 Лист „Напред“, 3. октобар 1955, стр. 5

и фолклорна секција које су спадале међу најбоље у Србији), културно-уметничке дружине по школама, Градска библиотека, Народни универзитет, Градски музеј, средње, стручне и осмогодишње школе итд. Дата је и анализа културног живота: закључено је да се доста напредовало кванитативно али остаје решавање питања подизања квалитета свих облика културног живота укључујући ту и борбу за културнији изглед града. У првом реду истакнута је борба против фолклоризма и примитивизма, подизање уметничког нивоа рада друштава и дружина, разматрање репертоарске политике биоскопа, рад књижница и народног универзитета и др. Такође је истакнут проблем попуњавања празнине у културном животу града настале укидањем позоришта.

У сали Народног одбора среза у Ваљеву је, 1956. године, одржана оснивачка скупштина *Среског савеза културно-просветних друштава*.¹⁹

Решено је питање, коначног формирања, *Пословнице*, као државног органа Савета за просвету и културу града која је имала задатак да спроводи део задатака из ове области: организовање гостовања квалитетних позоришта и других ансамбала, пружање помоћи културно-просветним друштвима и дружинама у одабирању репертоара, постављању програма, координирању у раду и сл.

Такође, извршена је реорганизација културно-просветних друштава у садржајно ширу *Културно-просветну заједницу* (КПЗ), која је требало да да нови полет аматерском раду и ангажовању већег броја друштвених радника и познавалаца културе. Укидане су неке културно-просветне организације „јер су биле превазиђене као форме активности“.²⁰ КПЗ је усмеравала, обједињавала и потпомагала културно-просветну делатност. Пословница и КПЗ су, уз Социјалистички савез, биле најважније на том пољу.

Тих година, осниван је *културни центар Среза*,²¹ као органа културно-просветне заједнице Среза. За његов рад материјална средства обезбеђивали су делом народни одбори и разне друге организације и институције. Центар је представљао одређени сервис који је располагао техничким средствима и опслуживао разне организације и друштва, по приступачним ценама.

У процесу демократизације у култури, међу политичким круговима су се често чуле критике да радник, као непосредни произвођач материјалних добара, није шире укључен у расправљање и одлучивање о свим дугорочним и текућим питањима културне политике и њене реализације. Замерало се томе што не постоје јавне трибине за културна питања на Радничком универзитету,

19 МИАВ, НОС Ваљево, Списи 1956, кут. инв. бр. 190

20 МИАВ, НОС Ваљево, Списи 1957, кут. инв. бр. 193; видети: лист „Напред“, 15. фебруар 1957, стр. 5

21 Исто, исто, Секретаријат за финансије НОС Ваљево за 1958-1959, кут. инв. бр. 198

као и иницијативе синдиката и других заинтересованих фактора у општини, којима нису ни повераване никакве одговорности нити практични задаци.

У 1959. години, извршена је нова реорганизација, и ранији, Савез културно-просветних друштава припојен је Културно-просветној заједници, тако да су њени задаци проширени, а све у циљу подизања квалитета свих облика културе. Савез је имао претежно директивну улогу.

Орган друштвеног управљања, као што је *Општинско веће заједнице* (у који су били укључени, поред културно-просветних радника и најугледнији политички и други радници комуне, техничка интелигенција, лекари...), већ по свом саставу је представљало најлегитимнијег представника друштва, тог времена, за управљање у области масовног културног рада. Задаци већа били су да поставља и решава сва крупна питања масовне културе која задиру у културну политику комуне.

На седници Народног одбора општине Ваљево, 1962. године, донета је одлука о оснивању друштвеног *Фонда за културу*.²² Фонд се старао о обезбеђивању, прикупљању и расподели средстава за финансирање установа културе, као и о томе да пружа помоћ, даје позајмице или финансира изградњу објеката и реконструкцију дотрајалих културних установа.

Средства фонда користила су се и за организовање и одржавање јавних наступа уметника и других културних радника; популарисање достигнућа у области културе; додељивање новчаних награда за остварења у култури; вршење реставраторских и конзерваторских радова на споменицима; пружање помоћи културно-уметничким друштвима и другим сличним организацијама.

Приходи фонда су се формирали од општинских дотација, делом од доприноса буџетима из личног дохотка, затим, од пореза на ауторске хонораре, од општинског пореза на промет у трговини и угоститељству, прихода од биоскопских улазница и других културних приредби (у висини коју одреди НОО Ваљево)... Смисао је био да се средства централизују и да се избегне пракса обраћања појединих организација привредним предузећима за помоћ. Од привредних организација које су пуниле фонд истичу се „Крушик“, који јеуплаћивао 4/5 средстава фонда, „Стеван Филиповић“ и Пивара „Јединство“, као и општински одбор Социјалистичког савеза у Ваљеву. Због мале суме средстава које су уплаћиване, при расподели фонда, многе културне организације нису добијале ништа.²³

Септембарска награда града Ваљева, установљена 27. новембра 1964. године, додељивана је грађанима и радним организацијама за истицање у разним областима друштвеног живота. Имала је висок политички и културни ниво признања

22 Исто, фонд: Скупштина општине Ваљево (1944-), у даљем тексту: СО Ваљево, Записници седница Општинског већа и већа произвођача 1961-1962, кут. инв. бр. 102

23 Лист „Напред“, 6. април 1962, стр. 4

које носи обележје дана ослобођења и „које спонтано асоцира на сву величину и лепоту борбе и жртвовања за човекову слободу и људски достојан живот“.²⁴

У 1967. години, укинута је *Музичка школа* због „изузетно лоших односа међу запосленима у колективу“. Ваљево је било један од ретких градова који је укидао Музичку школу јер није било снаге да се избори са бирократијом и међуљудским односима. Обећано је да ће се иста сума новца (12.000.000 тадашњих динара)²⁵ која се издвајала за Музичку школу, у будуће из Фонда за образовање, усмеравати за музичке течајеве које је организовао Дом културе. Међутим, Заједница образовања је уплаћивала Дому далеко мање средстава уз често изношење става да музичко образовање и „није неопходно“ при тадашњем стању у школству уопште. Рад Музичке школе је обновљен наредних година.

Ангажовањем групе културних ентузијаста, јавила се идеја и донета је одлука о отварању нове културне институције *Ликовне галерије у Ваљевоу*. Сви сликари, рођењем Ваљевци, поклонили су по једну слику галерији.

Одлука о оснивању *Клуба младих истраживача*, првог клуба такве врсте, у земљи донета је 1969. године.²⁶ Рад у Клубу је организован кроз области у оквиру којих су деловале научно-истраживачке групе као: геолошку и типографску, за флору, за фауну, за палеонтологију, за фолклор и друшвену културу, за ентографију и материјалне културе, за историју и социјологију, за изучавање језика и групу за планинарско-спелеолошка истраживања. Основни циљ чланова Клуба је, да на темељима науке, стваралачким радом проширују своје знање, задовољавају хобије и корисно проводе време, да раде на заштити природних и културних вредности, да у заједничком раду са младима шире братство и јединство.²⁷ Касније Клуб, када је превазишао локалне оквире, прерастао у Друштво истраживача „Владимир Мандић - Манда“. Вредно је поменути да је Друштво иницијатор и оснивач Истраживачке станице у Петници која је почела да ради 1980. године.

Шездесетих година интеграција у култури вршила се у више етапа: 1. Као покушај обједињавања разних програма културно-друшвених институција; 2. Повезивање културе и образовања са широко схваћеним интересима друштвено-политичких фактора; 3. Трећа фаза је фаза пуне зрелости интеграционих процеса. Култура се интегрише у друштво, подводи под општеважећа мерила друштвеног руковођења.

24 Исто, 27. септембар 1968, стр. 5

25 Исто

26 МИАВ, фонд: Друштво истраживача „Владимир Мандић - Манда“ - Ваљево (1969-), Статут Клуба младих истраживача у Ваљевоу, од 16. фебруара 1969, кут. инв. бр. 1

27 Лист „Напред“, 21. фебруар 1969, стр. 5

Анализом састава учесника у културном животу, до тада, и корисника културних добара, дошло се до податка да, од 10.000 запослених, једва 1/10 има потребе и могућности да користи културне садржаје. Ваљевска култура била је најсиромашнији домен друштвеног живота града. „Ако није доступна најширим слојевима становнишва, онда се култура затвара и постаје привилегија, одриче се своје друштвене улоге и губи сврху“.²⁸

Од стране представника „Крушика“, највећег предузећа у Ваљеву, кренула је иницијатива према КПЗ и ваљевским културним установама да се културни програми приближе радницима, пре свега кроз веће издавање средстава за финансирање културе.

Закон о финансирању културе је управо подразумевао овакве акције. Средства за културу су, у 1969. години, била 6,9% буџета, што је повећање за 30%, у односу на претходну годину. Покренута је иницијатива и културних организација за продор „културе у привреду“. Створена су индустријска упоришта која су била носиоци убрзаног природног и културног развоја: „Крушик“, „Србијанка“, „Градац“, „Елинд“, „Пивара“ итд.

Од 1970. године, финансирање у култури оријентисало се и на друге изворе, осим буџета Општине. Прелазак буџетског финансирања на расподелу средстава, на основу самоуправног договора (финансирање програма, а не институција), проузроковало је да нпр. „Абрашевић“, као установа са богатим програмским садржајем добије, у току 1969. године, 65.000 динара, што је представљало увећање преко 4 пута у односу на ранији систем финансирања.

Према попису становништва, 1971. године, може се увидети да је, за непуних 30 година, потпуно измењена образовна структура становништва. Описмењено је 4/5 становништва, а у граду Ваљеву, забележено је 1.320 неписмених жена и 166 неписмених мушкарца.²⁹

Имајући у виду систем планирања и карактер планова у самоуправно организованом друштву, планове је требало да доносе: 1. радне организације и њихове асоцијације у области културе, 2. заједнице културе и 3. друштвено-политичке заједнице у делу који се односи на културу.³⁰ Преко заједница културе је требало обезбедити усклађивање и међусобну корекцију концепата ових планова. Наиме, радне организације и друштвено-политичке заједнице, требало да усклађују и заснивају на плановима заједнице културе. На тај начин, утврђивала се јединствена културна политика на

28 Исто, 7. март 1969, стр. 5

29 Исто, 13. јул 1973, стр. 3

30 МИАВ, фонд: Међуопштинска заједница културе - Ваљево (1969-1974), у даљем тексту: МЗК, Седмогодишњи план развоја у области културе на подручју среза Ваљево, „Основе за припрему програма развоја културе у СР Србији у раздобљу 1971-1975“, кут. инв. бр. 7

свим нивоима. Тако су заједнице културе постале врло важан чинилац система планирања у култури.

За општине Ваљево, Осечина, Лајковац, Уб и Мионица, формирана је, 1969. године, *Међуопштинска заједница културе* са седиштем у Ваљеву.³¹ Имала је своју скупштину, извршни одбор и стручну службу.

Средства заједнице су готово искључиво потицала из буџета друштвено-политичких заједница (општина оснивача). Ступањем на снагу овог закона, средства за културу увећана су, за око 20%, у првој години свог деловања.³²

Према напоменама Међуопштинске заједнице културе Ваљево, стање у разним областима културе на подручју среза Ваљево, је у личној мери заостајало у односу на републички просек. Илустрације ради, у библиотекама на подручју среза, на једног становника је долазило 0,5 књига, док је, по плану републичких органа, по овом питању, на једног становника требало да дођу 2 књиге. Због скромних инвестиционих улагања и у кинофикацији, ваљевски срез, био је међу последњима, са 20.000 до 24.000 становника на један биоскоп. Републички просек био је око 12.000 становника на један биоскоп.³³

Народни и раднички универзитети

Њихов садржај рада одвијао се плански, преко одређених центара као организационих јединца датог универзитета. Они су морали остваривати контакт са специјализованим универзитетима у Београду. Програми су се, углавном, реализовали путем семинара, курсева и разних предавања за стручно и опште образовање одраслих. Теме предавања су биле опште, друштвено-економске и идеолошко-политичке. Било је доста приговора на начин рада за стицање квалификација, јер се до њих долазило на релативно лак начин.

Због неповољне образовне структуре запослених (37,5% висококвалификованих и квалификованих, а 65,5% полуквалификованих и неквалификованих) у Ваљеву је, 1958. године, основан Раднички универзитет „Ваљево” и стално, са мањим допунама програма, имао Центар за стручно и опште образовање са школом за основно образовање одраслих и Центар за друштвено-економско и политичко образовање.³⁴

И поред свега, њихов рад се показао веома корисним, јер су ове установе допринеле како побољшању образовног нивоа великог броја грађа-

31 Исто, МЗК, Оснивачка скупштина МЗК, од 25. априла 1969, кут. инв. бр. 2

32 Исто, исто, Програм развоја културе у Србији 1971-1980, стр. 24, кут. инв. бр.7

33 Исто, исто, Седмогодишњи план развоја у области културе на подручју среза Ваљево, кут. инв. бр. 7

34 Исто, фонд: Раднички универзитет „Ваљево” - Ваљево, Записник са оснивачке скупштине, децембар 1958, кут. инв. бр. 60

на, тако и развоју и садржајном унапређењу разноврсног културног живота уопште.

Културно-уметнички аматеризам

Аматеризам се одвијао преко културно-уметничких друштава, кроз драмске, фолклорне, хорске, литерарне и рецитаторске секције. Проблеми са којима су се суочавали у раду били су не само материјалне и кадровске природе, већ и у организационој страни ове делатности.

Након укидања професионалног позоришта, добијајући ново здање Дома културе, са великом позоришном сценом, какву су до тада имали само велики позоришни центри (Београд, Загреб, Нови Сад...), Ваљево је постало центар развоја позоришног аматеризама, мобилишући велики број грађана разних доба и занимања, као активних учесника у представама. Аматери су се изборили за место на позорницама Београда, Загреба, Новог Сада, Ријеке и других градова, како у земљи тако и у иностранству, освојивши на фестивалима сва прва места, поставши најбољи аматери Југославије, да би, на крају 1966. године, добили Вукову награду.

Радио и телевизија

За ове медије интересовање је, из године у годину, бивало све веће. Тиме је овај вид културе добијао све већи значај и заузимао врло важно место у културном животу грађана.

Основни проблеми су били финансијске природе, јер су се стварале све веће потребе за подизањем и пуштањем у рад телевизијских релејних предајника.

Седмогодишњим планом инвестиционих улагања у културу 1964-1970, уочава се велика неједнакост планираних средстава расподељених по општинама среза. Неке од општина тим средствима нису могле задовољити ни основне потребе развоја у области културе (нпр. Ваљево, Уб, Шабац...), док су, на другој страни, неке (нпр. Лозница) предвиђеним средствима премашивале план развоја у среским просецима.

Резултати, које је Међуопштинска заједница културе постигла био је пресудан за стварање друштвеног поврења и осетан раст средстава издвојених за редовне програме. Општи просек раста средстава, у 1972. годни, је на нивоу Међуопштинке заједнице културе био 29,95%.³⁵

Програмска оријентација у оквиру заједнице је била усклађивана са политичком атмосфером и поребама самоуправног друштва.

35 Исто, МЗК, Оријентациони програм МЗК Ваљево, кут. инв. бр. 2

У области уже наменске и инвестиционе потрошње Заједница је располагала средствима из доприноса од промета филма и средствима доприноса од пореза на промет роба на мало и услуга у промету.³⁶ Још једну потенцијалну категорију, уже наменских средстава, представљали су приходи по основу Закона о опорезивању графичких услуга које немају посебан друштвени интерес (шунд).³⁷

У Нацрту плана средњорочног развоја (1971-1975) у области културе на подручју МЗК Ваљево констатује се да неке културне организације из града имају „делимичан али не и потребан програмски контакт са селом, док друге или због природе програма или због недовољног пословног интезитета немају никаквог утицаја у сеоском подручју”. Тако је план приоритетно истицао потребу обезбеђивања услова за несметан стални рад домова на селу на плану културних потреба.

У Извештају о раду МЗК за 1969. годину, истиче се рационалистички приступ у културној политици. „Иако је култура јединствена и недељива, ипак ни једно друштво нема ни пуно интереса, а ни могућности, да тако рећи из дана у дан отвара нове институције и прихвати обавезе да их финансира. Разгранатост и нерационалност мреже културиних установа и неусклађеност њихових програма поскупљују културу и динар у култури чине још мање пробојним и ефикасним.”³⁸

Међуопштинска заједница културе је финансирала пограме у следећим организацијама: Међуопштински историјски архив; Градску народну библиотеку „Љубомир Ненадовић”; Народни музеј; Дом културе; Новинску и радио установу „Напред; Дом омладине; Културно-просветну заједницу, као и манифестацију Ваљевски сусрети аматера „Абрашевић”, народне универзитете у другим општинама ваљевског среза, Гимназију. Програм финансирања је, из године у годину, имао мање измене.

У 1970. години, Дом културе је организовао програме у виду позоришних представа (15), концерте озбиљне музике (7), фестивале и приредбе. Такође, организовао је и приказивање филмова на сеоском подручју. Приказивани су искључиво домаћи филмови.

КУД „Абрашевић” је, преко својих секција, извео 6 представа у Ваљеву и 9 ван града.

Дом омладине је, поред програма образовно-информативне садржине, вршио и врло значајну улогу на пољу масовног аматеризма и програмског утицаја културе на подручју села и у раду музичке омладине.

36 Исто, МЗК, исто, стр. 4

37 Исто, МЗК, исто, стр. 5

38 Исто, исто, Извештај о раду за 1969. год, стр. 2, кут. инв. бр. 2

Значајни су били програми за село у којима је узело учешће преко 40 села.³⁹ Ипак, они су и даље били недовољно развијени.

Основни проблеми са којима су се суочавали су недовољна средства за опстајање програмске структуре; необезбеђеност инвестиционих средстава за опрему, одржавање и изградњу објеката културе; као и то да сви програми развоја културе нису имали дефинисане изворе средстава за планиране потребе.

У току 1972. године, изведено је 47 позоришних и уметничко сценских програма. Представе, које су гостовале из Београда, налазиле су се у врху остварења позоришних кућа у Београду. Приказане представе гледало је око 18.000 грађана. Финансирано је и 14 програма озбиљне музике. Подстицањем програма и развоја аматеризма, финансиране су представе КУД „Абрашевић” који је извео 17 представа, а видело их је 8.900 гледалаца.

Међу значајнијим догађајима, тога времена, био је и Интернационални филмски фестивал „Седам уметности“ који је по својој оријентацији био „...непосредна културна акција усмерена према најширој демократизацији уметности као основном праву сваког човека”.⁴⁰ Фестивал се оцењивао као некомерцијална културна сцена, отворена свим заинтересованим гледаоцима, првенствено средњошколској омладини. Приказано је 13 филмова, врхунских вредности у светској кинематографији, чије пројекције је видело 6.987 гледалаца.

Присуство корисника културних програма, односно најширих слојева друштва, тих година, представљали су одређен вид прокламоване демократизације културе и стварање услова за даљу хуманизацију друштва.

Идеолошка оспоравања књижевних дела

У једнопартијској држави, каква је била тадашња Југославија, идеолошки рад није одвајан од културно-просветног рада, јер су креатори државне политике сматрали да су то делови једног истог процеса. Тако је долазило до оспоравања одређених културних садржаја, који су искакали из постојећих идеолошких оквира.

Новоуступављена књижевна награда „Милован Глишић“ додељена је, 20. јануара 1972. године у Ваљеву, Мирку Ковачу за збирку приповедака „Ране Луке Мештривића“. Убрзо су се јавила политичка оспоравања награде. Све је окончано општинским решењем о поништењу одлуке да Мирку Ковачу припадне награда, која више није ни додељивана. Две године касније, Скупштина општине Ваљево одлучила је да поништи одлуку књижевног жирија. Доношење такве одлуке „изнудио” је тзв. Актив одборника комуниста. Скупштина општине Ваљево, тек је

39 Исто, исто, Извештај о раду за 1970. год., кут. инв. бр. 2

40 Исто, исто, Извештај о раду за 1972. год., кут. инв. бр. 2

1989. године, једногласно је одлучила да поништи своју одлуку, од 20. фебруара 1974. године, којом је била опозована додела књижевне награде „Милован Глишић“.

Судским решењем, од 6. децембра 1972, забрањена је књига „Србија у ратовима 1912-1918. са освртом на ваљевски крај“ коју је издала подружница Удружења носилаца Албанске споменице у Ваљеву, јер се у неким биографијама „износе лажи и такве тврдње којима се изазива узнемирење грађана“. Наређено је уништење свих примерака књиге.

Наредне године, 1973, руководство омладинске организације Ваљева (чији је председник био Миломир Минић, касније високи функционер СПС-а) је оценило да антологијом Љубише Јеремића „Нова српска приповетка“ не могу бити даривани - награђивани најбољи ваљевски радници зато што је у тој књизи и једна прича Мирка Ковача из збирке „Ране Луке Мештровића“, тада жестоко оспораване међу неким Ваљевцима. На основу те оцене, књига је одузимана од награђених радника и враћана издавачима, републичкој омладинској организацији и Књижевној омладини Србије. Омладинска политичка осуда Јеремићеве антологије имала је неповољан одјек у јавности.

Почетком 1974. године, на Дивчибарама је одржан симпозијум „Култура и револуција“ који је организовало Филозофско друштво Србије. Међу учесницима су били Добрица Ћосић, Тарас Кермаунер, Миладин Животић, Михаило Ђурић и Михаило Марковић. Полиција је запленила магнетофонске траке са излагањима учесника и ухапсила, једног од референата, Драгољуба Игњатовића. Њега је, касније, Окружни суд у Ваљеву осудио због наводне непријатељске пропаганде и велеиздаје на три године строгог затвора. Саопштења са тог скупа, сем Игњатовићевог, штампана су у часопису „Филозофија“, али је читав његов тираж заплењен и уништен. Две године касније, Општински суд у Ваљеву је осудио београдског адвоката, Срђу Поповића, на годину дана затвора због ширења лажних вести. Поповић је то дело учинио бранећи пред ваљевским Окружним судом, књижевника Драгољуба Игњатовића. Под притиском јавности казна је преиначена у условну.⁴¹

УСТАНОВЕ КУЛТУРЕ У ВАЉЕВУ

Градско народно позориште

Градско народно позориште,⁴² основано 1950, има корене у Окружном народном позоришту образованом, почетком 1947, које је настало као продукт тежње власти да промовишу нове идеје и циљеве КПЈ. Основна сврха је била културно-просветни рад са масама. Након промене односа са Информ-

41 Здравко Ранковић, *Ваљевски крај у XX веку*, ИП „Колубара“, Ваљево, 2002.

42 МИАВ, фонд: Градско народно позориште - Ваљево, *Летопис Народног позоришта у Ваљеву 1950-1956*, књ. инв. бр. 10

биroom, мења се и партијски однос према култури. Раскидају се окови административних стега и бирократизма у просвети и културној политици, и шири се улога и иницијатива народних маса. Нова позоришна публика била је састављена од нижих и средњих друштвених слојева, а културни садржаји су били усмеравани на задовољавање културних потреба нове публике.

Иницијативом Градског комитета партије одлучено је да се оснује Централна драмска група, у чији састав су ушли дотадашњих чланови културно-уметничких друштава „Абрашевић“ и „Полет“. Основни циљ и улога позоришта био је васпитавање народних маса.

„Глума, као и уметност, приступачна је сваком поштенем радном човеку, свим људима који упркос свим препрекама иду у сусрет лепшем и срећнијем животу, иду у социјализам“. Овај цитат, из реферата, проф. Катарине Храњец, одражава доминантно усмерење у културној политици тога периода.

До краја првог квартала позоришне сезоне, 1950/51, публику је чинио претежно образованији слој грађана, да би продајом карата, од стране фронтофских организација, састав публике почео да се мења. Њу су тада претежно чинили широки радни слојеви омладина и чланови Југословенске армије који су позориште посећивали колективно. За сељаштво и сеоске ученике су даване посебне представе које су организоване и ван града.

Позориште је пословало као самостална установа под надзором Савета за просвету и културу, Народног одбора града Ваљева „... у циљу васпитавања најширих народних слојева у духу позитивних тековина науке, демократских права стечених у НОБ-у и народној револуцији наших народа, уз посебно неговање националних и патриотских осећања“.

Основна средства за рад су остваривана од прихода од представа и дотација Народног одбора града, као и дотације од привредних предузећа. Временом, позориште је почело да зависи, искључиво, од дотација (око 75%). Већина глумаца била је без стручних квалификација за свој посао, а трошење средстава на плате и дохотке (око 60%) било је изнад просека у индустријским предузећима. Оцену финансијског стања позоришта дала је и анкета о градском позоришту: „Није све у новцу, већ у питању како трошењем тог новца остварити уметнички еквивалент“.

Сам репертоар је био одраз идеолошких оријентација тог времена. Истицан је позитиван однос према националној култури и неговању традиције. Све духовне творевине које су стваране у Краљевини Југославији сматране су грађанским, а додавани су им атрибути „булеварски“ и „буржоаски“.

Били су прихваћени светски класици, где су селекције биле догматске и крајње поларизоване. Међу њима су фаворизовани руски класици и њихова дела, са претежно социјалистичком тематиком. У недостатку пожељних драмских дела у пракси су се почела преводити нова дела без икакве критичности.

Раскидом односа са ИБ-ом повучена је главнина дела савремених со-вјетских писаца. Уместо њих се пробијају дела класика и савремених свет-ских писаца (Америке, Француске, Енглеске). Изборено је право да свако позориште пројектује за себе програмску оријентацију на основу могућно-сти и хтења. Тако је почела да се развија критичност, како према традици-ји, тако и према стварности.

Статистички податак о посећености позоришта из 1955. год. даје сле-дећи приказ о саставу публике: радници и службеници – 70%, омладина, припадници ЈНА и виши интелектуалци по 10%.⁴³

На основу сугестија форума из Београда, којима се захтевало да се због недостатка кадровских и материјалних могућности (чија су после-дица неуспели програми) затворе многа позоришта у НР Србији, укину-то је и ваљевско позориште 1956. године. За узврат Ваљево је требало да добије чешћа гостовања београдских позоришта са представама висо-ког уметничког квалитета и значајно потпомагање аматерских драм-ских секција. Ипак су многе провинције, 60-тих година 20. века тонуле, у сенку Београда и дуго година трпеле последице због чекања културних подстицаја из престонице.

У својих шест сезона, позориште је поставило 70 позоришних комада који су изведени 842 пута, пред 258.615 гледалаца.

Рад Архива и Музеја

Председништво Округног народног одбора у извештају, од 15. маја 1945. године, констатује да у да на територији Округа не постоји ниједна културно-уметничка установа нити удружење, осим Друштва за култур-ну сарадњу са СССР.⁴⁴

Одлуком Министарства просвете и културе НР Србије, 1948. године, основано Архивско седиште, као једно од 16 средишта у Србији, са задатком „да се стара о евидентирању, прикупљању и заштити архивске грађе“⁴⁵, са територијалном надлежношћу за град Ваљево и пет срезова. У почетку, обједињава музејску и делатност научне библиотеке. О Музеју тада се није могло говорити, као о посебној установи, већ о извесном броју прикупљених музејских предмета. Контактима са Државним архивом НР Србије су били консултативног типа и све учесталији, а после покретања стручног часописа „Архивист“, својим прилозима квалитету листа, допринели су и архивисти Ваљева. Прерастањем Архивског центра у Градску државну архиву, јануара

43 Лист „Напред“, од 19. августа 1955, стр. 4

44 МИАВ, фонд: МИАВ, Грађа за историјску белешку архива 1949-1966, Документ бр. 869, од 15. маја 1946, кут. инв. бр. 22

45 Исто, исто, Одлука Министарства просвете и културе НР Србије бр. 76240/48

1952. године, отпочео је период вишег нивоа рада, који се односио на обраду архиске грађе.⁴⁶ За ваљевски Архив је владало велико интересовање и он је сматран једним од најбогатијих у Србији. Уочава се и пораст издвајања средстава из буџета општине за рад Архива. Тако је, за 1954. годину, буџет Архива увећан преко два пута, у односу на претходну годину.

Иако нису сачувани подаци о библиотечком фонду, постојање правног акта који је регулисао рад Библиотеке, наводи на закључак да је била снабдевена старим и ретким књигама и стручном литературом.

Надлежност над Градским државним архивом у Ваљеву, 1956. године припала је Народном одбору Ваљевског среза. Исте године је, у Архиву уведено друштвено управљање на основу Закона о друштвеном управљању у културним, просветним и научним установама и формиран Савет Архива.

Савети установа културе, према начину на који су формиран, својој активности, тј. питањима која су решавали (смештајни простор, кадрови, програмска делатност), у многоме, подсећају на Управне одборе, данас.

У оквиру манифестације „Недеља Архива“ приређено је седам изложби, као што су изложбе „Ваљевска штампа кроз историју“, која је одржана поводом изласка из штампе 500-ог броја листа „Напред“, педагошка изложба „Трг Ваљево у средњем веку“ и „Архивска документа о животу и раду Милована Глишића“. Неке од ових изложби су организоване самостално, а неке у сарадњи са Музејом. Изложбе је посетило 7.746 лица, подељено је 3.000 плаката, а излазио је и лист „Изложбе“. Следеће године је, у сарадњи са Музејом, приређена изложба „Четрдесет година КПЈ и радничког покрета у ваљевском крају“.⁴⁷ Наредних година побољшано је финансирање Архива.

У дугорочном плану рада ове установе, за период 1964-1967, поред делова који се односе на основну делатност и културно-просветни рад, по први пут се покреће питање издавачке делатности и у том смислу помиње идеја о часопису „Гласник“. Овај научни часопис први пут је публикован, 1966. године и један је од најстаријих, те врсте, у Ваљеву и шире.

Услови за развој културних делатности су се у наредном периоду побољшавали што је омогућило Архиву, који, од 1971. године, обавља своју делатност као међуопштинска установа, да израсте у једну од најзначајнијих институција културе ваљевског краја.

Музеј, као установа са сопственим изложбеним простором, основан је на иницијативу Градског одбора Народног фронта и почео са радом, сеп-

46 Исто, исто, Оснивачки акт Градског државног архива у Ваљеву бр. 31586, од 3. јануара 1952. год.

47 МИАВ, Грађа за историјску белешку архива 1949-1966, Извештај Ј. Вујића о раду Архива у 1957. и 1958. годину, кут. инв. бр. 22

тембра 1951. године. Међутим, не постоји никакав документ о оснивању ове установе са тим датумом, осим решења о примопредаји Музеја, од 17. децембра исте године, између Градског народног одбора за Ваљево и његовог Савета за просвету и културу који је преузео старање и руковођење овом установом.⁴⁸

Законом о музејима, из 1951. дефинисана је делатност.⁴⁹ Прву сталну поставку чинило је, поред уводног дела, Одељење старина са 70 експоната, Одељење НОБ-е са 150 и Одељење народне изградње са 30 експоната, што указује на неравноправну презентацију појединих историјских периода. Био је то манир свих музеја који су тада отворани са циљем да се глорификује период 1941-1945. Афинитет грађана према овој делатности потстицали су Савет Музеја и Друштво пријатеља Музеја.

Да делатност Музеја није само стручна, већ и васпитно-просветна тј. педагошка, потврдило се оснивањем Друштва пријатеља Музеја, што је било необично важно јер на почетку рада, након самог оснивања, није било довољно професионалног кадра. Чланови су били обавезни да се брину и помажу у набавци и откупу предмета, као и да се старају о популаризовању музејског и научног рада, уопште. Материјална средства су се остваривала од уписнине, чланарине, прихода од приредби, предавања и публикација, субвенција и дотација народних власти и предузећа, задужбина и легата.⁵⁰ Друштво је престало да постоји, 1958. године, због слабог одзива чланова када је реч о плаћању чланарине.

Активности ваљевског Музеја биле су многобројне, а једна од њих и међународног карактера. Реч је о акцији „Недеља Музеја“ коју је покренуо УНЕСКО. Ради се о покретним тематским изложбама са аутентичним материјалом којим је Музеј располагао. Рађене су многе изложбе у сарадњи са Етнографским музејом из Београда, као и многи другим организацијама из града.

Пословање Музеја можемо пратити и на основу финансијских показатеља који нам говоре колика су средства издвајана за музеолошку делатност. С обзиром да су се средства, из године у годину постепено увећавала, анимирање грађана који су посећивали музејске манифестације и изложбе, било је далеко веће, него што су то финансијска средства омогућавала. Према одредбама Статута Народног музеја града Ваљева, Музеј је означен као установа комплексног типа, градски, завичајни и репрезентативни, са подручјем делатности на територији града

48 Б. Јеремић: *Ваљевски музеј 1951-1961*, Ваљево 1982, стр. 63

49 Закон о музејима, Службени гласник бр. 4 НР Србије, од 25. јануара 1955.

50 Стручни Архив - регистратура Народног музеја у Ваљеву, Друштво пријатеља Музеја

Ваљева и околине. Оснивач Музеја је, СО Ваљево, а установа самостално управља, на основу својих законских прописа, и самостално финансијски послује на основу Правилника о расподели укупног прихода.⁵¹

Кад је реч о начину финансирања примећујемо да су у ово време установе имале велику аутономију, јер су могле самостално да располажу средствима с обзиром да је дотација коју су добијале била укупна за материјалне, личне и програмске активности.

Несумњив је успон ваљевског Архива и Музеја који су успели да заокруже своју физиономију, и поред свих тешкоћа на које су наилазиле, и на које наилазе установе које се баве заштитом културних добара, као последице општег маргинализовања ове делатности.

Дом културе

Основан је као установа са самосталним финансирањем, 29. септембра 1956. године, која је требало да попуни празнину у културном животу града насталу укидањем професионалног позоришта, чију је улогу донекле требало да преузме.

У опису рада се наводе следеће делатности: организовање културно-просветног живота на подручју општине Ваљево; пружање стручне помоћи културно-уметничким друштвима, спортским дружинама и културно-уметничким групама на подручју општине Ваљево; организовање изложби, приредби, предавања, са асамблејама, позориштима, удружењима сликара и другим културно-уметничким установама и друштвима из других места.⁵²

Од марта 1960. године, Дом је пресељен у нову зграду. Захваљујући условима, Дом је тада развио пуну активност на организовању културно-уметничког живота. У наредном периоду, учавала се тенденција занемаривања позоришних на рачун биоскопских представа, што је изазивало бројне критике које су се односиле на рад ове установе.

Априла 1964. године, СО Ваљево је донела решење да се Дом културе, као самостална установа, финансира по принципу доходака.

Средства за културу се нису повећавала оном динамиком којом су расли трошкови. Нпр. за три последње године, седме деценије, средства су повећана за око 25%, а материјални трошкови су порасли за око 30%, лични доходи за 40%, тако су укупни трошкови свих врста програма били чак 70%.⁵³ Наменска средства нису покривала чак ни половину нужних трошкова. Дом је био принуђен да тражи нове изворе финансирања и прераста у један култур-

51 Исто, Статут Народног музеја града Ваљева из 1965.

52 МИАВ, СО Ваљево, Решење НО општине бр. 5788/56

53 Исто, МЗК, Извештај о раду Дома културе Ваљево за 1969.

ни сервис, чинећи разне услуге: уступања сале, издавање простора под закуп, вршио декорације, озвучења, рекламирање...

Од главних активности на селу била је кинофикација села. Међутим, ниједне године се у селима није испуњавао план одржавања програма, претежно због заузетих сеоских сала које нису биле у стању да организују представе.

Годишњим прегледом утрошених средстава се уочава знатно прекорачење утрошених, од планираних средстава.

Од фестивала Дом је финансирао „Фестивал дечијих хорова“, сусрете културно-уметничких друштава „Абрашевић“...

Дом омладине

Оснивач Дома омладине је Општински комитет Савеза омладине Ваљево. Основан је, маја 1967. године,⁵⁴ са циљем да се бави организацијом културно-образовне и друштвене активности, забаве и допунске делатности омладине и пионира, односно да Дом постане центар и покретач разноврсних активности младих.

Делатности су биле следеће: образовна и друштвено-политичка, културно-уметнички програми, забавни програми (ревијално забавне приредбе). У рад Дома биле су укључене секције и клубови: Трибина заинтересованих, Музичка омладина, Омладински пионирски драмски студио (ОСА-Омладински студио аматера), Културно-уметнички и забавни програм за село (Манифестација „Тражимо прву фрулу и први глас ваљевских села“, у којима је учешће узело преко 40 села, „Тражимо највелелије село“...), Клуб младих писаца, Клуб истраживача, Клуб студената, Ликовне активности, Филмска омладина, Омладински радио. У организацији и финансирању радничког универзитета радила је омладинска политичка школа. Преко музичке омладине су заинтересовани посећивали предавања на којима је присуствовало преко 400 младих по једном предавању (иако се карта наплаћивала 100 динара) а посећивали су и различите музичко-сценске представе у Београду.⁵⁵

Дом је годинама одржавао минимум активности због недовољних материјалних улагања. Примера ради, у 1971. години, одржано је 12 представа, у 1972 – 16 представа, 6 концерата озбиљне музике, у 1973 – 15 представа, 6 концерата (уочава се побољшање у кинофикацији села, премашује се број планираних пројекција), у 1974 – 13 представа, 5 концерата...⁵⁶ Балетски течајеви одржавали су се годинама, али је њихово

54 Исто, фонд: Установа за културу младих „Омладински центар“ - Ваљево (1967-), група: Оснивачка акта, кут. инв. бр. 6

55 Лист „Напред“, 12. јануар 1968, стр. 4

56 МИАВ, МЗК, Извештаји о раду Дома омладине за период 1970-1974. године, кут. инв. бр. 4

финансирање од стране МЗК-а (преко родитеља) дестимулативно деловало на бављење овом уметношћу. Међутим, јављају се проблеми у организовању филмских представа на селу, као и питање намене задружних домова, јер није било утврђеног организатора представа, већ су то радиле различите организације и појединци.

КУД „Абрашевић“

Радничко Културно-уметничко друштво „Абрашевић“ основано је, 1905. године, а обновљено након Другог светског рата, 1945. године (са око 300 активних и помажућих чланова претежно занатлија и припадника њихових породица), када је, јуна месеца, одржана оснивачка скупштина и изабрана нова управа. Главна брига је била омасовљење друштва и увлачење што већег броја интелектуалаца, омладине и радника. Организује се низ такмичења и фесивала, локалних, зонских, обласних и републичких, на којима „Абрашевић“ осваја често прва места и односи бројне трофеје и награде. Само у периоду, 1945-1965, укупно је дато 493 представе које је пратило преко 200.000 гледалаца. У истом периоду гостовало је у 61 месту, широм Југославије. Временом, Друштво се ширило и развијало своје програме. Тако је, 1955, бројало 384 активна члана, а обухватало је хорску, драмску, фолклорну и музичку секцију, као и децију групу „Будућност“, обновљену исте године, коју су чиниле музичка и фолклорна секција, са око 200 омладинаца.

Значајну прекретницу у раду друштва представља 1960. година, када је извршено спајање КУД „Крушик“ и КУД „Абрашевић“. Тада, ново друштво „Абрашевић“ уселило се у Дом културе и добија материјалне подстицаје од друштвене заједнице, нарочито од КПЗ ради побољшања квалитета програма и ангажовања што ширег круга омладине. Спајање је било продукт проблема аматеризма и предности модерних средстава за пренос културних садржаја (радио, телевизија, филм) који су почели да освајају град, а и села, нудећи доста квалитетније програме.

Ваљевски „Абрашевић“, а посебно његово аматерско позориште уврстило се у врх драмског аматеризма у Југославији. Било је редован победник на зонским смотрима, врло често на републичким, а највећи успех је остварило, 1966. године, на десетом фестивалу драмских аматерских друштава Југославије у Хвару, када је „Абрашевић“ добио златну плакету за извођење Молијеровог „Мизантропа“. То је, по речима руководићих људи друштва, био резултат симбиозе са Домом културе, споја аматеризма са професионалном институцијом.⁵⁷

⁵⁷ Лист „Напред“, 19. август 1966, стр. 4

Крајем године, драмска секција „Абрашевић“ добила је Вукову награду, коју је сваке године додељивала КПЗ Србије. У образложењу жирија се наводи да је „Аматерско позориште 'Абрашевић' постигло изванредне резултате, којима се уврстило међу најбоља аматерска позоришта у Југославији“.⁵⁸

Матична библиотека „Љубомир Ненадовић“

Матична библиотека „Љубомир Ненадовић“ најстарија је установа у области културе у Ваљеву и његовој широј околини. Основана је, у јесен 1868. године, као Читаоница Ваљевска.⁵⁹ За време Другог светског рата библиотека није радила.

У ослобођеном Ваљеву, већ у октобру 1944. године, Окружни народно-ослободилачки одбор, поред других одлука о обнављању културно-просветног живота у ваљевском крају, донео је одлуку и о обнављању рада Народне књижнице и читаонице.

У априлу 1955, основана Дечија библиотека, заједничком активношћу Градске народне библиотеке и Савеза женских друштава, која је изазвала велико интересовање тако да је сам простор библиотеке морао бити проширен.

Ова установа је, 1955. године, поседовала око 13.000 дела, а читаонице и књижнице, у 76 места Среза, бројале су око 35.000 књига.

Активности библиотеке су представљале продужавање и преплитање образовно-васпитних активности школа, по чему се разликовала од других институција у области културе. Њена делатност је утицала на трајно развијање културе служења књигом. Градска библиотека је обављала и низ стручних библиотечких послова са циљем да се књижни фондови трајно учине функционалним, и да се обезбеди њихово дуго коришћење. И поред увећања средстава од стране друштвене заједнице, материјални положај библиотеке се није битније поправљао, јер су расли и пратећи трошкови као и обавезе библиотеке према члановима (број чланова је, 1969. године, износио око 10.000, а цене књига су у предходне четири године порасле за преко 300%). Нпр. тадашњи Фонд за културу је Градској библиотеци, у 1964. години, за сваку позајмљену књигу плаћао 270 динара, 1968. године око 100 динара, а 1969. око 120 динара.⁶⁰ Ако се овај податак посматра у контексту повећања цена, личних доходака, постаје очигледо да је Градска библиотека имала бољи стандард, предходних година, када се у њој мање радило.

58 Исто, 13. јануар 1967, стр. 4

59 Здравко Ранковић: *Библиотеке у ваљевском крају*, Ваљево, 1989, стр. 54

60 МИАВ, МЗК, Извештај о раду Библиотеке за 1969. годину

У 1968. години, Библиотека са пет књижница позајмила је преко 200.000 књига (према документацији Републичке КПЗ), а ваљевска села су, преко мреже књижница, прочитала преко 50.000 књига.⁶¹

Од 1952. године, када је Градски одбор узео библиотеку као буџетску установу, долази до њеног наглог успона. Она је често била организатор културног живота у град. Организовала је, између осталог, књижевне вечери, приказивање научно-популарних филмова, изложбе књига... Поред одељења белетристике, научне и стручне књиге, постоји и дечија библиотека, одељење стране књиге...

Новинска и радио установа „Напред”

Основана је као установа са самосталним финансирањем решењем Народног одбора среза Ваљево, 30. августа 1957. године.⁶² Предмет пословања НРУ „Напред“, био је издавање листа „Напред“, емитовање програма преко Радио станице, затим израда свих врста фотографија.

Лист „Напред“ је увек премашивао програмом предвиђене планове штампања листа, а разлику у повећаним трошковима сносио је колектив установе.

Радио Ваљево је у својим информативним емисијама пратио најактуелнија друштвено-политичка збивања у ваљевској општини, као и редовно информисао о збивањима и резултатима у привреди, селу, пољопривреди, култури, просвети...

МАНИФЕСТАЦИЈЕ ГРАДА ВАЉЕВА

Након ослобођења биле су успостављене друштвено-политичке манифестације и прославе везане за важне историјско-политичке догађаје. Овим државно-националним манифестацијама су обележавани битни датуми, углавном из НОБ-а (29. новембар, 15. септембар – дан ослобођења Ваљева, 7. јул...), као и слетови, 25. маја, првомајске прославе итд.

Поред ових, у Ваљево и ваљевском крају, настале су бројне културне манифестације. Приредба „Србија у цвећу“, организована на Дивчиба-рама, од 1961. године, прерасла је у приредбу „Бели нарцис“, која се одржавала сваке године. Организатор манифестације је био Туристички савез Ваљева. Традиционални програм манифестације је, између осталог, обухватао: планинарски марш, песму и игру око логорске ватре, ауто-караван, избор лепотице „Бели нарцис“, извођења забавних и народних мелодија, сусрете младих писаца Србије, књижевне разговоре... У време одржавања ове приредбе, на Дивчибаре се сливало и по више десетина хиљада посетилаца из разних крајева.

61 Лист „Напред”, 10. јануар 1969, стр. 4

62 МИАВ, НОС Ваљево, Записници среског већа НОС Ваљево 1957, књ. инв. бр. 3

Велике успехе у културном животу града су имале манифестације „Песничко пролеће Десанке Максимовић“, свечаности у част Милована Глишића и Југословенски сусрети аматера „Абрашевић“. Ове манифестације су изашле из оквира града и Општине, и као приредбе значиле догађај за културу Србије и Југославије. Тада су се у Ваљеву окупљала најпознатија научна и књижевна имена земље.

Одржавани су и бројни фестивали, између осталих „Средњошколски фестивал“, „Фестивал пионирских хорова“, „Активности младих на селу“... Пред све учеснике се јављао исти проблем – недостатак новца за учествовање и организацију фестивала. Уочавале су се и разлике у концепцији самог одржавања фестивала (рангирање), тако су се јављали предлози да фестивали прерасту у смотре. Из године у годину се увећавао број учесника са стране.

На иницијативу Дома културе у заједници са МЗК, Просветно-педагошким заводом и КПЗ Ваљева, 1970. године је први пут одржан „Фестивал ђачких хорова“.

Југословенски сусрети аматера „Абрашевић“

Југословенски сусрети аматера „Абрашевић“ су најзначајнија манифестација коју је Ваљево организовало, уопште, и која је, са локалног нивоа, прерасла у једну од највећих међурејубличких смотри аматера целе државе.

Ваљевске сусрете „Абрашевић“, на иницијативу Културно-уметничких друштава „Абрашевић“, основали су, 1967. године: Скупштина општине Ваљево, Веће Савеза синдиката општине Ваљево, Културно-просветна заједница општине Ваљево, Културно-уметничко друштво „Абрашевић“ у Ваљеву, Дом културе Ваљево. Одржавани су у циљу подстицања и развијања културно-уметничког аматеризма, нарочито међу радницима, неговању братства и јединства... Након две године постојања они су прерасли у смотру уметничких достигнућа аматера Републике Србије и од 1970. године, смотра носи име Сусрети аматера „Абрашевић“.⁶³

Покровитељ Сусрета је било Веће Савеза синдиката Србије. Према Правилнику Сусрета, они су финансирани од стране: Међуопштинске заједнице културе у Ваљеву, рејубличке заједнице културе Србије, Веће Савеза синдиката Србије, Друштвено-политичких организација Ваљева и Србије, као и других дародаваца и покровитеља.⁶⁴ Уписани су у регистар удружења грађана, као правно лице.

63 Исто, фонд: ЈСА „Абрашевић“ – Ваљево, Историјат првих пет (1967-1971) Сусрета аматера „Абрашевић“ Ваљева, кут. инв. бр. 3

64 Исто, исто, Правилник ЈСА „Абрашевић“ 1970, кут. инв. бр. 3

Од 1972. године, Сусрети аматера „Абрашевић“ су постали међурепубличка смотре, која је окупљала све дисциплине најбољих аматерских остварења народа и народности Југославије. Сусрети су били обухваћени међурепубличким споразумом о финансирању културно-уметничких манифестација од заједничког интереса који је био изражен и у саставу самоуправних органа (Међурепублички одбор, Програмска комисија и Жири), састављених од представника свих република и покрајна.

Програмом ове смотре су биле обухваћене скоро све области аматерског бављења уметношћу, почев од позоришне уметности, народне музике и фолклора, хорске и инструменталне музике, драме, преко уметничке фотографије, аматерског филма и ликовних уметности, до поезије, рецитовања и дечјег аматеризма.

Премда нису имали такмичарски карактер, на Сусретима су додељиване награде ради признања за достигнути ниво квалитета и подстицаја на даљу активност у области уметничког аматеризма. Главне карактеристике смотре су биле свеобухватност, масовност и квалитет.

Од 1975. године, смотре је одржавана под званичним називом Југословенски сусрети аматера „Абрашевић“, јер је 1974. године, договорено да се ЈСА „Абрашевић“ сваке године отварају, једним колажним заједничким концертном, у другој републици односно покрајни, где је већи део програма припремао град, односно република или покрајна – домаћин отварања. На тај начин могао се сагледати досег културно-уметничког аматеризма у једној средини, са жељом да се подстакне и поспеши његов развој. Остали део програма је и даље, по традицији, одржаван у Ваљево.

Поред уметничких садржаја, битна одлика Сусрета је било настојање да се путем саветовања, трибина и стручних разговора, обогаћује сазнање о битним карактеристикама културно-уметничког аматеризма: његовом положају, реформама, утицајима, задацима...

У периоду, 1967-1991, укупно је програме извело 41.453 аматера на 378 приредби пред око 250.000 гледалаца. Међу учесницима су, између осталог, били 121 хор, 94 оркестра уметничке музике, 72 ансамбла, 284 песника, 75 балетских и ритмичких група, 71 забавни оркестар, 229 филмских стваралаца, 645 ликовних стваралаца дечји оркестри и групе... На Сусретима су учествовала и друштва из Италије, Аустрије, Румуније и Мађарске.⁶⁵

Жири, састављен од стручњака из различитих области уметности, је додељивао награде Сусрета: златна, сребрна и бронзана статуета Косте Абрашевића – ансамблима, златна, сребрна и бронзана плакета са његовим ликом – појединцима.

Додељиване су и награде друштвених и културних организација и институција из свих република и покрајна, као и средстава информисања.

65 Исто, исто, Двадесет пет година ЈСА „Абрашевић“ - Ваљево

За своје значајне резултате на пољу развоја културно-уметничког аматеризма, Сусрети су, 1983. године, добили Вукову награду, најзначајније признање за културу, писменост и васпитање, Септембарску награду града Ваљева, као и многа друга признања.

Последњих неколико година Сусрета осећала су се велика посустајања, делом због дубоке економске кризе, али и због „замора материјала“, одсуства нових идеја и концепција и Сусрети су престали да се одржавају од 1991. године.

Финансирање Сусрета није било регулисано трајно. Остављено је организаторима да се сналазе како знају и умеју. Сваке године су израђивани финансијски планови где су предвиђани укупни приходи, и појединачна учешћа друштвено-политичких и привредних организација у буџету глутре.

Што се тиче сарадње Сусрета са друштвено-политичким организацијама и културним институцијама, посебно треба истаћи успешне односе са Синдикатом, као покровитељем манифестације, због обима остварене сарадње и пружене конкретне помоћи. Међутим, било је и случајева када су се поједине установе и организације дистанцирале од Сусрета, показујући потпуну незаинтересованост и не пружајући никакву помоћ, као на пример, Библиотека, Архив, и Социјалистички савез (ССРН), приликом одржавања Петих сусрета 1971. године.⁶⁶

Од 1975. године, материјална средства за организовање Југословенских сусрета аматера „Абрашевић“ су обезбеђивали: Републичке и покрајнске самоуправне интересне заједнице културе (према Споразуму о учешћу у финансирању културних и уметничких манифестација од заједничког интереса); СИЗ културе Ваљево; друштвено-политичке организације и ОУР-и из Ваљева и других места у земљи; покровитељи и дародавци; Сусрети, из сопствених прихода.

КУЛТУРНЕ ИНСТИТУЦИЈЕ И МАНИФЕСТАЦИЈЕ ВАЉЕВА – ТРИДЕСЕТ ГОДИНА ПОСЛЕ

Седамдесетих година, у Србији, почиње нова фаза културног развоја специфична по децентрализацији и новом систему управљања у области културе.

Читав културни систем се трансформисао увођењем „самоуправних интересних заједница“ и „слободне размене рада“ стимулишући блиску повезаност културних институција и локалних економија. Основни циљ је био стварање услова за удруживање и слободну размену рада и сред-

66 Исто, исто, Пети сусрети аматера „Абрашевић“ Ваљева 1971, Извештај о одржаним V сусретима, од 5. до 14. новембра 1971, организациони и финансијски део, кут. инв. бр. 4

става између производних и друштвених, односно услужних делатности који би били засновани на међусобном договору и споразуму.

Базични елемент структуре овог система, представљају самоуправне интересне заједнице, које постоје на свим нивоима, од републичког до општинског. Самоуправна интересна заједница културе је, у ствари, била основни посредник између давалаца услуга (културних делатности) и корисника услуга (свих запослених људи и осталог грађанства). Да би остварили ове задатке, самоуправне интересне заједнице културе потписивале су самоуправни споразум са актерима и њиме су уређиване основне слободне размене рада, као и критеријуми и мерила за стицање средстава за рад ОУР-а у области културе.

Овај период карактерише и интензивни развој аматеризма.

Још једна карактеристика самоуправљања била је реформа пореског система⁶⁷. С обзиром да се радило о друштву које није било засновано на принципима тржишне економије уведени су „доприноси“, као замена порезима. Доприносе су плаћали сви запослени тако што су издвајали одређени проценат свог личног дохотка за финансирање културних делатности, односно активности опште и заједничке потрошње, чији је део била и култура.

*

Укидањем самоуправљања, културне институције прелазе у надлежност државних органа које постављају директоре и контролишу њихов рад.⁶⁸

Почетком 1990. године доноси Закон о фондовима за финансирање културе којим се уређује организација и финансирање у области културе. По новим законским одредбама Фонд не утврђује, већ само спроводи културну политику, старајући се да корисници средстава ефикасно и рационално обављају културне делатности у складу са утврђеном политиком. Фонд, као и све друге државне институције тога времена, био је успостављен на принципу егатизације и државне централизације.⁶⁹

У периоду 1993-1994. године, због огромне инфлације, цене уметничких производа постале су симболичне, а приходи минимални.

*

Почетком транзиционог периода идентификован је велики број установа културе које су углавном остале друштвена, тј. државна својина, чији је рад скоро у целости био финансиран из државног буџета.

67 Весна Ђукић Дојчиновић: *Транзиционе културне политике-конфузије и дилеме*, Задужбина Андрејевић, Београд, 2003, стр. 31

68 Исто, н. д., стр. 34

69 Исто, н. д., стр. 34

„Наша богата инфраструктура није нажалост наша предност. То је тренутно велико оптерећење.“⁷⁰ Такво стање се желело решити увећањем буџета за културу са 0,3% на 0,8%. Треба напоменути да је препорука УНЕСЦО-а да се сума издвојена за културу креће у распону, од 1% до 3%, од националног буџета.

*

Након укидања СИЗ-ова 1990, који су доминирали око двадесет година свим областима друштвених делатности, при Скупштини општине Ваљево је формирано Одељење за друштвене делатности, у оквиру кога се налази одсек за културу.⁷¹

Из буџета општине Ваљево, од 2002, преко подрачуна за културу, финансирају се установе културе којима је оснивач Скупштина општине Ваљево и то: зараде и остала лична примања радника, материјални трошкови, инвестиције и програмске активности.

Установе културе и њихови програми финансирају се, и од самосталних прихода (приходи од закупа, програма и других активности) и спонзорстава.

*

Поред установа које су биле основа културног система Општине, 1974. године, а које постоје и данас, основане су и неке нове.

Изложбом слика Љубе Поповића, 27. новембра 1985. године, насталих до његовог одласка у Париз, 1963. године, почела је да ради **Модерна галерија** у Ваљеву. Према Поповићевој идеји, осмишљен је целокупан рад галерије. Она се бави чувањем и излагањем значајних дела савремене ликовне уметности, организовањем повремених тематских изложби, предавања, трибина и других манифестација везаних за ликовни и уметнички живот, формира сопствену уметничку збирку слика, скулптура и фотографија као и сопствену ликовну библиотеку, издаје каталоге и друго.⁷² Галерија ужива велики углед, и сви значајни сликари са простора бивше Југославије су у њој излагали.

Крајем деведесетих година почео је са радом **Интернационални уметнички студио „Радован Трнавац-Мића“**, основан одлуком СО Ваљево, 1998. године, који је постао познат по својој специфичној делатности организовања изложби реномираних светских уметника.

Данас се уочава проблем афирмације ликовних стваралаца из Ваљева, због недостатка изложбеног простора и непостојања градске галерије која би то омогућила.

70 Исто, н. д., стр. 48

71 Регистратура - СО Ваљево, Извештај о раду одељења за друштвене делатности СО Ваљево за 2002. годину

72 Регистратура - Модерна галерија у Ваљеву, Извештај о раду за 2003. годину

Завод за заштиту споменика културе „Ваљево“ основан је, 1986. године, од стране СО Ваљево, СИЗ-а основног образовања и васпитања, културе и информисања, СИЗ-а становања, комуналних делатности и грађевинског земљишта СО Ваљево. Основна делатност установе је заштита споменика културе, просторно културно историјских целина, археолошких налазишта и знаменитих места. Завод својом надлежношћу покрива 14 општина.

Почев од деведесетих година сви процеси културног развоја добијају силану путању. Судбина културних установа везује се готово искључиво за локалну заједницу, која је у погледу културних делатности водила веома рестриктивну и конзервативну политику, а није пратила ни потребе установе у погледу неопходног простора за њихове функције (Библиотека и Дом омладине), нити у погледу довољног издвајања за јачање кадровске и материјалне базе.

Важно је напоменути да развој Матичне библиотеке „Љубомир Ненадовић“ одликује брз раст књижног фонда са значајним старањем државе кроз веома квалитетан и обоман откуп. Кроз распрострањену библиотечку мрежу постала је најразвијенија у Србији, са 44 мини библиотеке.

Народни музеј Ваљево је својом значајном активношћу оцењен као једна од најперспективнијих установа те врсте у Србији.

Носилац културног развоја града Ваљева, кроз разноврсне програме је и даље „Абрашевић“, који у оквиру секција, фолклорна (са бројним турнејама у земљи и иностранству), драмска (Аматерско позориште, са најмање две премијере годишње), хорска (победник многих такмичења), секција народне музике, секција забавне музике и група „Развигоре“, развија аматеризам у култури, тако да се квалитативно у великој мери приближио професионалном нивоу рада.

Данас у граду постоје четири ТВ станице, преко десет радио станица, недељни и месечни новински лист.

У овом периоду културни живот града Ваљева обогачен је и новим манифестацијама.

Фестивал југословенског цеза одржан је први пут у Ваљевоу, 1983. године. Отворен је цез-минијатуром, варијацијом на познату мелодију „ваљевска подвала“, у изођењу Великог цез оркестра Радио-телевизије Београд. Учествовали су музичари из Београда, Загреба, Сарајева, Љубљане и Новог Сада. Ова манифестација је ушла у своју трећу деценију, као интернационални фестивал цеза.

У Ваљевоу је, јуна 1987. године, организована изложба групе ликовних уметника из Холандије као најважна будуће сарадње Ваљева и Ситарда.

На лето, исте године, Библиотека „Љубомир Ненадовић“ организовала је серију књижевних и других приредби под заједничким називом „Догађања у дворишту“. Такви програми се од тада организују сваког лета. Ова манифестација је наредне године проглашена за ваљевски културни догађај године. При овој установи се развијао веома промишљен живот града окупљен пре свега кроз програмске форме „Догађања“ и манифестацију „Песници словенских језика Десанки у част“.

Септембра 1987 године, одржане су у Ваљеву, први пут, „Тешњарске вечери“. Почеле су представљањем књиге „Занатство у ваљевском крају“, а затим биле испуњене низом других културно-уметничких догађаја. У те дане излазио је лист „Тешњарски гласоноша“. Поред града, у финансирање манифестације, касније је укључено и Министарство за културу Републике Србије. У реализацији програма „Вечери“ учествују све културне установе града.

У Ваљеву је 1989. године основан огранак Друштва српско-јеврејског пријатељства. Након тога је успостављена сарадња Ваљева и Реховота, али је она сасвим замрла после 1992. године, доласком социјалиста на власт у граду.

Наредне године, 17. јануара, Ваљево је проглашено за победника у акцији „Културни корак Србије 89“.

Песнику Љубомиру Симовићу, маја 1994. године, уручена је у Бранковини новоуспостављена књижевна награда „Десанка Максимовић“. Наредних година награде су уручиване песницима Стевану Раичковићу, Миодрагу Павловићу, Танасију Младеновићу, Миловану Мићи Данојлићу, Браниславу Петровићу и другима.

Међу манифестацијама које је организовао „Омладински центар“ најзапаженије су „Распустимо распуст“ – квиз знања ученика ваљевских школа, „Дани дечије културе“, Смотре рецитатора – Општинска, Окружна и Републичка смотра рецитатора „Песнице народа мог“ коју је Ваљево и „Омладински центар“ добило захваљујући успесима на дотадашњим такмичењима, и друге.

Summary

In communism period, new values as basic element of culture of one nation were implemented. Those values were based on ideological orientations which were created during National Liberation Battles. Every contradiction which could not have been implemented nor overcome in a new country was suppressed by this system.

Major social and political events which took place at the end of 20th century created new conditions in which old value system could not survive. Implementation of the multy party system, the sudden upgrowth of nationalism, civil wars and disintegration of the country, economic decay and general increase of crime rates provided new ambient in which “lack of culture” was expressed in it’s extreme forms, destroying universal principles and values. This also led to destruction of material and

spiritual signatures symbolizing old values (such as destruction and desecration of monuments of Stevan Filipović, Žikica Jovanović Španac, Živan Đurđević...). Thus, new cultural creations from the nearest past could not develop with quality.

Town cultural policy had its ups and downs, depending on the economic situation of the municipality, understanding of culture, creativity of leading men in this area, as well as of ideological trends in the given moment.

Newly founded Department for Social activities of Valjevo municipality, had a special department of culture responsible for monitoring work and finances of programs and material expenses of cultural institutions established by municipality, such as: Valjevo's National Museum, Central library "Ljubomir Nenadović", Culture center, Institution for culture of youth "Youth center", Modern gallery, Cultural educational community, International art studio "Radovan Mića Trnavac", Art Ensemble "Abrašević", Cultural Heritage preservation institute and Municipal Historical Archives Valjevo. Furthermore, the Valjevo municipality finances fully or partially programs of following manifestations - "Tešnjar evenings", "Slav poets in Desanka's honor", Jazz festival and many other.